

УДК 338.432:330.341.1

Грановська В.Г.

кандидат економічних наук, доцент, докторант
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Стукан Т.М.

аспірант

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ІННОВАЦІЙНИЙ СКЛАДНИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

INNOVATIVE COMPONENT OF THE COMPETITIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізований сучасний інноваційний розвиток аграрних підприємств як один із головних факторів забезпечення конкурентоспроможності. Розглянуті нові інноваційні форми техніко-технологічного оновлення виробництва. Розкрито основні чинники, які перешкоджають повноцінному розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Приведений аналіз фінансування інноваційних досліджень і розробок за видами робіт і секторами науки. Визначені складники інноваційної моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.

Ключові слова: інноваційний розвиток, агроінновації, інноваційна модель, інноваційний продукт, економічне зростання.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано современное инновационное развитие аграрных предприятий как один из главных факторов обеспечения конкурентоспособности. Рассмотрены новые инновационные формы технико-технологического обновления производства. Раскрыты основные факторы, которые препятствуют полноценному развитию инновационной деятельности отечественных предприятий. Приведен анализ финансирования инновационных исследований и разработок по видам работ и секторам науки. Определены составляющие инновационной модели конкурентоспособного развития аграрных предприятий.

Ключевые слова: инновационное развитие, агроинновации, инновационная модель, инновационный продукт, экономический рост.

ANNOTATION

The article analyzes modern innovations in the development of agrarian enterprises as one of the main factors of providing competitive. New innovative forms of technical and technological updating of production are considered. The main factors hindering the full development of innovation activity of domestic enterprises are revealed. The analysis of financing of innovative researches and developments by types of works and sectors of science is given. The components of the innovative model of competitive development of agrarian enterprises are determined.

Keywords: innovative development, agronomy innovation, innovative model, innovative product, economic growth.

Постановка проблеми. Забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств має пряму залежність з інноваційним типом господарювання. У сучасних конкурентних умовах інновації є не тільки важелем переведення економіки на конкурентоспроможний тип розвитку, а й інструментом розподілу виробничих та управлінських ризиків, активізації освоєння наукового продукту виробництвом та інструментом задоволення потреб споживача.

Інноваційність забезпечує динамічність під час здобуття конкурентних переваг вищого рівня агроформуваннями та зміцнює конкурентні позиції суб'єкта на ринку. Пріоритети управління активно зміщуються у бік пошуку нових інноваційних форм техніко-технологічного оновлення виробництва, що гарантуватиме досягнення головних стратегічних цілей – рентабельності, ефективності та конкурентоспроможності на ринку. Інноваційними чинниками розвитку аграрних підприємств сьогодні є не тільки нові техніка та технології, а й сучасні системи організації праці та виробництва, мотивації, альтернативне підприємництво тощо. Саме ці інноваційні компоненти в комплексі формують інноваційний механізм конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питанням дослідження поняття «інновації» займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. У світовій практиці суть інновацій в економічному розвитку розкрито у працях М. Портера [1, с. 171], Х. Рігса [2, с. 19], Р. Ротвелла, П. Гардинера [3, с. 168], Дж. Сороса [4, с. 479], Р. Фостера [5, с. 27–28], Г. Хамела, К. Прахалада [6, с. 216] та інших. Серед вітчизняних учених, що займаються дослідженням цього питання, можна назвати С. Ільєнкова [7, с. 16], Г. Ковальова [8, с. 33], А. Круглікова [9], Ю. Морозова [10, с. 6], Р. Фатхутдінова [11, с. 279] та інших.

Метою статті є аналіз інноваційного розвитку та визначення складників інноваційної моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними експертної оцінки, проведеної Державною службою статистики України [12], основними чинниками, які перешкоджають повноцінному розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, є: нестача власних коштів (80,1% досліджених підприємств), зростання обсягу витрат на нововведення (55,5%), недостатня фінансова підтримка держави (53,7%), високий економічний ризик (41%), недосконалість законодавчої бази (40,4%), тривалий термін окупності нововведень (38,7%), відсутність коштів у замовників (33,3%),

нестача кваліфікованого персоналу (20%), відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями (19,7%), нестача інформації про ринки збуту (17,4%), нестача інформації про нові технології (16,1%). З огляду на вищезгадане, для забезпечення збалансованого розвитку підприємств аграрного сектору економіки України необхідне розроблення власної моделі активізації інноваційної діяльності з урахуванням інноваційних можливостей сільськогосподарських підприємств, підвищення мотивації всіх учасників аграрного ринку, сприяння процесу «дифузії інновацій», активного залучення держави до законодавчо-нормативного регулювання досліджуваної сфери. Доцільним є акцентування уваги на реалізації інноваційного підприємництва, спрямованого на створення інноваційних продуктів, технологій та надання послуг, передусім на основі адаптаційної здатності підприємства до зовнішніх впливів, виважених організаційно-управлінських підходів, що забезпечить у перспективі гарантований інноваційний розвиток [13]. Слід зауважити, що ці негативні тенденції в тому числі пов'язані із суттєвим скороченням кількості наукових організацій в галузі. Так, у 2015 р. цей показник становив 132 одиниці, що на 34 одиниці (78,6%) менше проти 2010 р. (табл. 1). Також у 2015 р. проти показників 2009 р. зафіксовано зростання на 27,7%, або 132,5 млн грн вартості наукових розробок у галузі, що виконані власними силами організацій та підприємств [12].

У структурі розподілу витрат за галузями наук найбільшу частку мають технічні науки (64%), тоді як частка фінансування з державного бюджету у загальному обсязі витрат на цю галузь становить 13,4%. Найбільші ж частки бюджетних коштів у загальному обсязі витрат на галузь припадають на гуманітарні та суспільні науки (відповідно 94,2 та 92,1%).

Інноваційний процес проходить низку стадій від розроблення інноваційного продукту до

його апробації та впровадження у виробництво. Проте нині інноваційна діяльність в Україні часто розбалансована за стадіями інноваційного процесу, учасники якого мало поінформовані та не виявляють інтересу до співпраці. Особливо це стосується виробництва аграрної продукції та її споживання.

Найважливішими є технічні, технологічні, екологічні, біологічні та інші інновації, більшість із них впливають на життєдіяльність живих організмів, і це необхідно враховувати на всіх рівнях управління інноваціями. Окрім згаданих, в агропромисловому комплексі розробляються і впроваджуються організаційні та економічні інновації, призначені для галузі загалом або для окремих її підгалузей та складників. Кожен вид інновацій застосовується у різних сферах, проте є необхідним і незамінним для успішного розвитку країни: технічні й технологічні інновації спрямовані на поліпшення параметрів виробничого процесу та його результатів; організаційні – розробляються і впроваджуються з метою вдосконалення організації праці, управління, економічного та виробничого процесу, ринку тощо; економічні – забезпечують підвищення економічних показників і результатів функціонування національної, галузевої економіки та економіки певних регіонів/районів або суб'єктів господарювання. Окрему групу утворюють технологічні новації та інжиніринг, що класифікуються за стадіями технологічного процесу у суб'єктів господарювання.

З огляду на вищезгадане, для забезпечення збалансованого розвитку аграрного сектору економіки України необхідне розроблення власної моделі активізації інноваційної діяльності з урахуванням інноваційних можливостей сільськогосподарських підприємств, підвищення мотивації всіх учасників аграрного ринку, сприяння процесу «дифузії інновацій», активного залучення держави до законодавчо-нормативного регулювання досліджуваної сфери.

Таблиця 1

Динаміка та структура фінансування досліджень і розробок за видами робіт і секторами науки

Вид робіт	Рік		Всього	у т.ч. за секторами науки			
				академічний	галузевий	вищої освіти	заводський
Фундаментальні дослідження	2015	млн грн	2460,24	2055,15	185,40	219,53	0,16
		%	100,0	83,53	7,54	8,92	0,01
	2014	млн грн	2452,01	2142,43	117,21	192,37	0
		%	100,0	87,37	4,78	7,85	0
Прикладні дослідження	2015	млн грн	1960,60	725,22	965,09	268,84	1,45
		%	100,0	37,00	49,22	13,71	0,07
	2014	млн грн	1882,74	814,77	805,74	260,47	1,76
		%	100,0	43,28	42,80	13,83	0,09
Науково-технічні розробки	2015	млн грн	6581,06	200,45	5455,5	102,26	822,85
		%	100,0	3,05	82,90	1,55	12,50
	2014	млн грн	5152,76	203,72	4044,58	88,02	816,44
		%	100,0	3,95	78,49	1,71	15,85

Джерело: дані Державної служби статистики України [12]

Доцільним є акцентування уваги на реалізації інноваційного підприємництва, спрямованого на створення інноваційних продуктів, технологій та надання послуг, передусім на основі адаптаційної здатності підприємства до зовнішніх впливів, виважених організаційно-управлінських підходів, що забезпечить у перспективі гарантований інноваційний розвиток.

Агроінновації мають низку особливостей порівняно з інноваціями в інших секторах економіки. Звичайно, вони зумовлюються особливостями самого сільського господарства, такими як сезонний характер виробництва; основним фактором виробництва є земля; в аграрному секторі відбувається постійна взаємодія з живими організмами (тваринами, рослинами, мікроорганізмами); високий рівень ризиковості здійснення господарської діяльності через залежність від природно-кліматичних умов [14]. Підвищення інноваційної активності аграрних підприємств є однією з головних умов формування їх конкурентних переваг на світовому аграрному ринку. Водночас наявна законодавча неврегульованість прав власності на землю, невизначеність майнових відносин, відсутність власних джерел фінансування, ускладнення отримання банківських кредитів, низький рівень інвестиційної привабливості створюють проблеми інноваційного розвитку в аграрному секторі. Саме тому необхідна виважена державна політика інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки, ефективна реалізація якої можлива лише за постійної співпраці державних органів влади, громадських організацій, науково-дослідних установ та самих аграрних підприємств.

Сучасні агроформування не готові сприймати й освоювати інновації, а орієнтуються на найпростіші та комерційно вигідні технології. Іншою причиною низької інноваційної активності аграрних підприємств є нестача інвестицій, що стримує їхній розвиток; підвищується рівень безробіття, поширеним явищем стали трудові міграції та еміграції. Так, за даними UNCTAD, у 2015 р. прямі іноземні інвестиції на одну особу населення України становили менше 1,4 тис. дол. США, тоді як у Польщі – 5,6 тис. дол. США, Чехії – 10,7 тис. дол. США, а в США – 17,4 тис. дол. США. Саме з цих причин сільськогосподарське виробництво характеризується зниженням техніко-технологічного рівня та низьким відсотком освоєння агроінновацій.

Сучасні тенденції світового розвитку, динамічність четвертої промислової революції (індустрія 4.0), яка характеризується злиттям технологій і стиранням меж між фізичними, цифровими і біологічними сферами, вимагає удосконалення та зміни підходів до інструментів забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств, зокрема інноваційного складника їхнього функціонування. За оцінками McKinsey Global Institute, у найближчі роки на глобальну економіку найбільше впли-

нуть: поширення мобільного Інтернету та Інтернету речей; автоматизація рутинної інтелектуальної роботи; хмарні технології та рішення щодо зберігання енергії; прогресивні підходи до управління геномами; нова робототехніка та транспорт без водіїв; 3D-друк тощо [15].

Одним із провідних напрямів інноваційного розвитку вважається впровадження сучасних технологій вирощування, в тому числі точне землеробство, що дає змогу суттєво підвищити ефективність виробництва та прибуток агроформувань. Точне землеробство розглядається як симбіоз різних технологічних рішень, завдяки яким можна збільшити врожайність і краще управляти аграрними ресурсами. Воно передбачає використання концепції неоднорідностей у межах одного поля або вирощування однієї культури. Такі особливості можуть бути зумовлені специфікою ландшафту, складом ґрунтів із неглибоким заляганням пластів корисних копалин, станом ґрунтових вод, кліматичними особливостями й особливостями культур, які вирощували на цій ділянці раніше. Точне землеробство передбачає постійне спостереження за станом посівів і ґрунту для оперативного планування комплексу дій щодо оптимізації стану проблемних ділянок [16]. Основними інноваціями в точному землеробстві є системи спостереження, використання GPS/GNSS, робототехніки, безпілотних літальних апаратів БЛА/дронів, бездротових датчиків тощо.

Дрони можуть забезпечити виробникам аграрної продукції такі важливі переваги: зображення з повітря дають змогу охопити великий спектр здійснення технологічних операцій – від потреби зрошення до оцінки якості ґрунтів, і навіть визначити наявність шкідників; бортові камери, обладнані сенсорами, можуть приймати мультиспектральні зображення, відповідно вдається визначити відмінності між здоровими та проблемними рослинами та прийняти дієві рішення.

У великих господарствах вже є перші зразки самокерівних тракторів, які можуть зорювати поля, використовуючи дані супутникової навігації. Як тільки сільськогосподарські виробники отримали доступ до GPS у 1990-х, оператори і товаровиробники знайшли способи використовувати цю технологію для спрощення польових робіт. Так, за допомогою GPS-трекерів відстежують роботу механізаторів, завдяки антенам можна точніше обробляти поля. GNSS робить цю технологію універсальною. Вона охоплює всі наявні системи супутникового позиціонування GPS, Galileo і ГЛОНАСС. Встановлений на трактор GPS-датчик дає змогу вирішити відразу кілька завдань. Крім контролю за використанням техніки та витратою паливно-мастильних матеріалів, сільгоспвиробник зможе точно дізнатися площу своїх угідь, адже виміри деяких полів не проводили з 1960-х років. Додатково обладнавши трактор чи комбайн автопілотом (для однієї машини

це 10–20 тис. дол.), можна значно збільшити можливості GPS-навігаторів та їх коефіцієнт корисної дії. Однією із проблем є пропуски під час сівби (20 см, хоча зазвичай вони становлять 50–70 см). У господарстві з 1 тис. га залишаються необробленими 2 га землі, тобто втрачаються 7–8 т пшениці, а це 11–13 тис. грн.

У США широко застосовують дрони і під час страхування сільськогосподарських посівів у разі втрат від посухи, що дає змогу зменшити часовий період між фактичним оглядом полів і часом виплати за страховим випадком. Їх можна ефективно використовувати не тільки для визначення фактичної врожайності, а й у процесі розгляду заявлених претензій, щоб оцінити ступінь втрати порівняно із фактичною врожайністю.

Нові технології знаходять застосування не тільки у сфері великогабаритної техніки, а й у засобах управління і контролю за станом полів і посівів. Наприклад, компанія Deerpfield розробляє автоматичні системи контролю за станом сільськогосподарських культур у процесі росту. Вони відстежують вразливість різних генетичних варіацій до бур'янів і посухи. Інженери проекту Hands Free Hectare поставили перед собою завдання довести, що сучасна ферма взагалі не вимагає прямого втручання людини. У 2017 р. в межах цього проекту зернові культури будуть вирощуватися з допомогою тракторів-безпілотників для оранки полів і сівби, а для спостереження за фазами розвитку сільськогосподарських культур будуть використані дрони. Цій категорії тракторів відповідає нещодавно продемонстрований Case IH Magnum без кабіни.

На роботах покладаються різні завдання в сільському господарстві, а саме: посадка культур, моніторинг за станом посівів і навіть зрізання бур'янів на городі. Наприклад, інженери Knize створили автономну систему зернового кошика, завдяки якій візок слідує за комбайном по полю на безпечній відстані. Ще один цікавий проект – Fendt MARS, яким передбачене конструктивне розроблення невеликих і легких роботів для сівби кукурудзи. Ці роботи споживають небагато енергії, керовані з планшета і передають дані в хмарне сховище.

Аграрний робот BoniRob нового покоління тепер здатний відрізнити різні сільськогосподарські культури від бур'янів, має функцію «екологічного прополювальника» і знищує бур'яни механічним способом без застосування гербіцидів. Крім того, робот може визначати GPS-координати окремо взятих рослин, скласти відповідні карти робіт і готувати звіт, де і які рослини були посіяні, а які видалені. Робот вміє розрізнити бур'яни і культури за допомогою вбудованого алгоритму на базі завантажених зображень, порівнюючи колір, форму і розмір листя. Таким чином, BoniRob вміє точно визначити бур'яни і спеціальним маніпулятором заштовхувати їх у землю. Польовий робот

має розмір невеликого автомобіля. Він може переміщатися сам, пристосовуючись до різних розмірів поля. Модульний відсік робота може обробляти до 150 кг матеріалу, а генератор енергії працює без підзаряджування 24 год. Зрізаючий механізм робота становить 1 см в ширину і здатний забивати бур'яни до 3 см у ґрунт. Він спочатку виявляє рослини, порівнює їх із вбудованою базою даних та знищує дрібні бур'яни, а великі видалає за кілька підходів. Максимальна швидкість роботи BoniRob – 3,7 см/с зі щільністю бур'янів 43 од. на 1 м, за нижчої їх густоти може розвивати швидкість 9 см/с [17].

Економічний ефект від впровадження інновацій полягає у зменшенні штату агрономів, зниженні витрат на паливо для об'їзду й обробітку полів, скороченні витрат добрив. Маючи у розпорядженні один або кілька центрів супутникового стеження, можна оптимізувати деякі витрати, через які раніше бізнес був на межі рентабельності. Головне – оптимізувати якість і віддачу кожного ресурсу: землі, працівника, техніки або добрива. Кожна операція має забезпечити якісні, а не кількісні зміни.

У світовій практиці господарювання точне землеробство вже досить давно успішно ведуть аграрні підприємства під час виробництва сільськогосподарської продукції, яке в Україні розглядається як нововведення. Точне землеробство можна адаптувати для будь-яких форм і розмірів господарств. Отримати суттєвий ефект від використання окремих елементів точного землеробства можуть не тільки агрохолдинги, а й невеликі і та середні сільськогосподарства (розміром до 10 тис. га). Для автоматизації й оптимізації виробничих процесів, а отже, скорочення витрат аграрії можуть використовувати системи паралельного управління рухом і автопілоти, системи GPS-моніторингу, автоматичне відмикання секцій техніки, картографування врожаю, локально-стрічкове і диференційоване внесення добрив та ін. За мінімального економічного ефекту 30–40 дол. США на 1 га за рахунок диференційованого локально-стрічкового способу внесення й оптимального розподілу добрив витрати на модернізацію окупляться протягом маркетингового року. Сьогодні існують певні проблеми з готовністю виробників переорієнтуватися на нові способи господарювання. Це пов'язано із побоюванням змін, застосуванням новітніх технологій, в яких вони некомпетентні, та можливою втратою роботи або нижчою якістю і продуктивністю роботи порівняно із сучасними автоматизованими системами. Проте автоматизація технологій дає змогу контролювати якість робіт і точне фактичне використання ресурсів (ТМЦ), а результати від впровадження елементів точного землеробства значно перевищують «традиційні» очікування. Аргументуючи вибір цієї інноваційної форми, автор вважає за необхідне зауважити на тому, що не слід копіювати закордонний досвід, а

потрібно адаптувати його до вітчизняних умов, навіть до умов окремого поля.

Поряд із досить великою вартістю капітальних вкладень на впровадження точного землеробства окремі його елементи окупаються буквально за рік. Під час використання одного елементу, наприклад, системи паралельного водіння або автоматичного відключення секцій на перекриттях, загальний економічний ефект може становити від 7 до 10%. У разі запровадження всього комплексу технологій – до 50% і більше.

Доцільним є акцентування уваги на реалізації інноваційного підприємництва, спрямованого на створення інноваційних продуктів, технологій та надання послуг, передусім на основі адаптаційної здатності підприємства до зовнішніх впливів, виважених організаційно-управлінських підходів, що забезпечить у перспективі гарантований інноваційний розвиток. Посилення дії інноваційного механізму та забезпечення максимізації корисного ефекту від інновацій полягає у їх дифузії та симбіозі. Якщо використовувати ці технології окремо, ефект від їх впровадження буде незначним. Але їх поєднання дає змогу досягти максимального соціального та економічного ефектів. Одночасно з інноваціями у галузі технологій агропромислового виробництва, технологій вирощування сільськогосподарських культур

та обробітку ґрунту, ЕМ-технологій, ресурсозберігання, пошуку альтернативних джерел енергії тощо необхідними є організаційно-економічні нововведення у сфері формування ринку землі сільськогосподарського призначення, створення прогресивних форм організації господарської діяльності – великотоварних інноваційно спрямованих кластерних структур, розвитку кооперативних об'єднань, збалансування міжгалузевих економічних відносин, формування та розвитку інфраструктури дорадчої діяльності, організації на місцях інноваційних формувань тощо.

Перехід на інноваційний шлях розвитку передбачає вибір найбільш ефективних технічних, технологічних і організаційно-економічних рішень на основі досягнень науки і техніки. Сьогодні інноваційна політика аграрних підприємств є вагомим важелем забезпечення їх структурної перебудови, розширення асортиментного переліку товарів та насичення ринку якісною конкурентоспроможною продукцією. Перехід до інноваційної моделі означає не тільки стабілізацію, але і поступове підвищення технічного і технологічного рівня національного виробництва, наближення його до групи технологічно розвинених країн світу. Складники інноваційної моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств відображено на рис. 1.

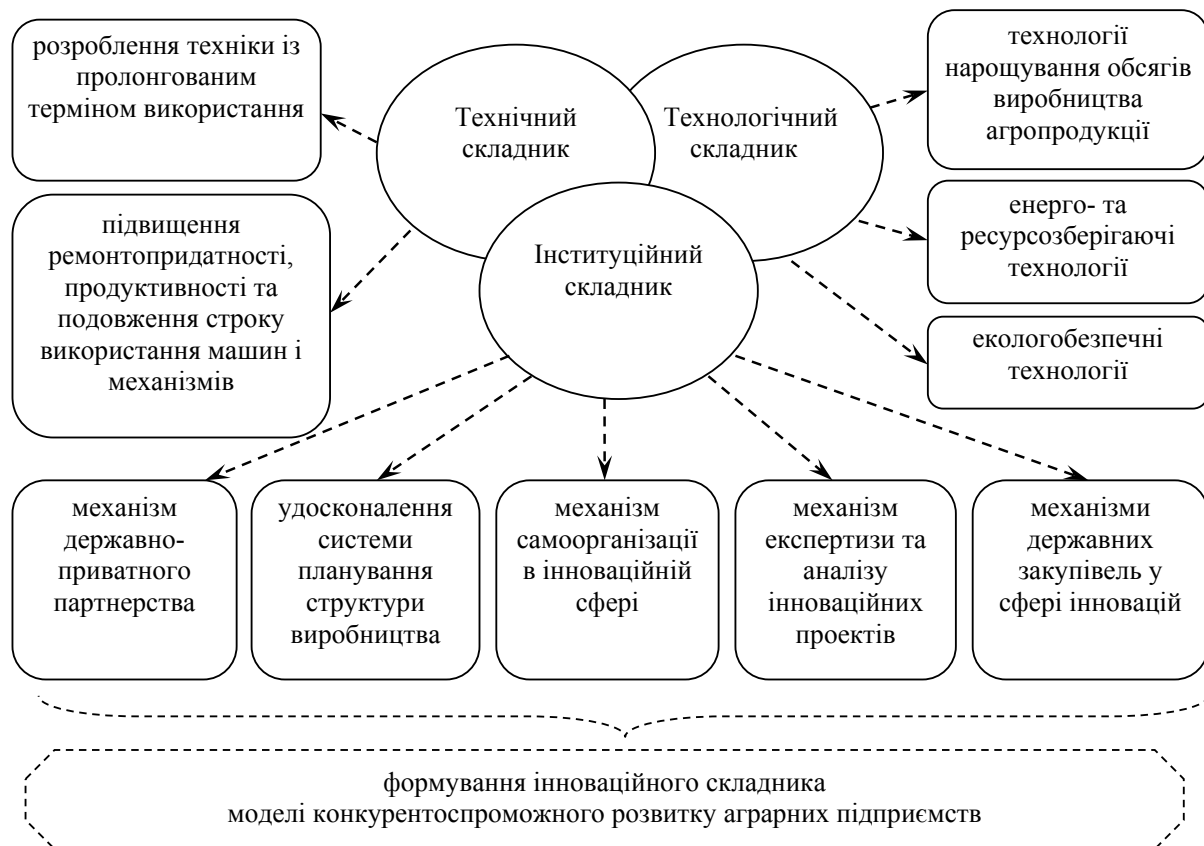

Рис. 1. Складники інноваційної моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств
Джерело: сформовано авторами

Національними пріоритетами у сфері інновації підприємств аграрного сектору визнано: активне використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій під час виробництва, зберігання і переробки сільськогосподарської продукції; впровадження сучасних технологій та розробок у сфері забезпечення нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства і насичення вітчизняного ринку доступними та якісними продуктами; застосування екологічно безпечних способів виробництва, турбота про екологічну безпеку виробництва; розвиток національного машинобудування, що забезпечить аграріїв машинами та механізмами нового покоління з вищою ремонтпридатністю, продуктивністю та подовженим терміном служби.

Висновки. Розвиток підприємств аграрного сектору економіки України здійснюється під впливом інтеграційних процесів у світовий економічний простір. Постають завдання удосконалення наявної системи господарювання, підвищення конкурентоспроможності товаровиробників, а також активізації здатності вчасно реагувати й адаптуватися до змін економічного середовища. Важливо створити сприятливе підприємницьке середовище для функціонування підприємств.

Підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору економіки України, їх своєчасна адаптація до змін конкурентного середовища, формування стійких конкурентних переваг на основі найбільш повної взаємоузгодженості стратегічних можливостей підприємств із внутрішнім потенціалом та невикористаними резервами, максимальна синергізація ефективності роботи на конкурентному ринку також безпосередньо залежать від темпів технологічного оновлення та дифузії інновацій.

Таким чином, розвиток аграрних підприємств в Україні відбувається в умовах докорінних економічних перетворень, спрямованих на посилення економічних методів управління й інноваційні компоненти їхнього функціонування. Цільова спрямованість такої трансформації полягає у досягненні економічного зростання і збалансованості функціонування; забезпеченні органічного поєднання інтересів суб'єктів господарських відносин; перетворенні науково-технічного прогресу в головний чинник економічного зростання; створенні умов

для реалізації пріоритету споживача в господарських відносинах. Інноваційні зміни у функціонуванні аграрних підприємств сприяють розв'язанню питань техніко-технологічного оновлення, інноваційно-маркетингового розвитку й економічного зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Портер М. Конкуренція. М.: Вільямс, 2001. 171 с.
2. Pirс X. Managing high technology companies Blmont. N. Y., 1983.
3. Ротвелл Р., Гардинер П. Invention, innovation, re-innovation and the role of the user. // *Techonovation*. 1985. 3. 168 p.
4. Сорос Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм. М., 2001. 379 с.
5. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают. М.: Прогрес, 1987.
6. Хамел Г., Прахалад К. Конкурируя за будущее. М.: Олимп-Бизнес, 2002. 216 с.
7. Ільєнкова С.Д. Інноваційний менеджмент: Учебник для вузів. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. С. 16.
8. Ковалев Г.Д. Основы инновационного менеджмента: Учебник для вузов / Ковалев Г.Д.; под ред. Швандра В.А. М.: ЮНИТИ – ДАНА, 1999. 208 с.
9. Кругликов А.Г. Системный анализ научно-технических нововведений. М.: Наука, 1991.
10. Морозов Ю. Инновационный менеджмент. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. С. 6.
11. Фатхутдинов Р. Конкурентоспособность: экономика, стратегия управление. М.: ИНФРА-М, 2000. С. 279
12. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>.
13. Кирилов Ю.Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації / Ю.Є. Кирилов Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 420 с.
14. Індустріальні парки – навіщо вони Україні? URL: https://www.business.ua/sunflower/industr_aln_parki_v_ukra_n_m_fi_ta_real_-354722/.
15. Україна і четверта промислова революція: загрози та можливості // *ZN, UA*. – 2016. URL: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/ukrayina-i-chetverta-promislova-revoluciya-zagrozi-ta-mozhливosti-html>.
16. Тимошенко Є. Точне землеробство та українські реалії. URL: <http://www.agro-business.com.ua/ekspertna-dumka/1307-tochne-zemlerobstvo-ta-ukraiinski-realii.html>.
17. Мельник С.І. Основні напрямки формування конкурентних переваг аграрних підприємств України в ринкових умовах : [монографія] / С.І. Мельник. Луганськ : Ноулідж. 2010. 368 с.